

**MƏKTƏB VƏ PEDAQOJİ FİKİR TARİXİ
ИСТОРИЯ ШКОЛЫ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ
HISTORY OF SCHOOL AND PEDAGOGICAL THOUGHT**

UOT 371

Gülyanaq Mahir qızı Nəbiyeva
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

**XIX ƏSRİN II YARISINDA AZƏRBAYCAN MƏTBUATINDA
HUMANİZMİN İNKİŞAFI**

Гюльянаг Махир гызы Набиева
докторант по программе доктора философии
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

**РАЗВИТИЕ ГУМАНИЗМА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПЕЧАТИ
ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА**

Gulyanag Mahir Nabiyeva
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Azerbaijan State Pedagogical University

**THE DEVELOPMENT OF HUMANISM IN THE AZERBAIJANI NATIONAL PRESS
IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY**

Xülasə. XIX əsrin II yarısı Azərbaycan xalqının milli-mədəni və pedaqoji həyatında əlamətdar və parlaq bir dövrdür. Xalqımızın tarixi taleyində milli mətbuatın yaranması və ilkin inkişaf mərhələsi də bu dövrün payına düşür. Bu dövrdə milli mətbuatda təbliğ edilən ideyalar cərgəsində yeni məzmunlu humanizm ideyaları da var idi. H. Zərdabi və S. Ünsizadə başda olmaqla mütərəqqi məfkurəli maarifçilərimiz humanizm ideyalarını coşqun şəkildə təbliğ edirdilər. Onlar geniş kütləyə anlatmağa çalışırdılar ki, cəmiyyətdə əsaslı şəkildə humanizmə nail olmadan demokratik cəmiyyət yaratmaq mümkün deyil. Həmçinin humanist cəmiyyət yaratmadan inkişafa nail olmaq olmaz. Məqalədə biz deyilən bu məsələlərin geniş elmi şərhini verməyə çalışmışıq.

Açar sözlər: *humanizm ideyaları, Azərbaycanda humanizm, milli mətbuat, pedaqoji fikir, XIX əsrin II yarısı, mədəni-pedaqoji mühit*

Резюме. Вторая половина XIX века – знаменательный и яркий период в национально-культурной и педагогической жизни азербайджанского народа. В исторической судьбе нашего народа к этому периоду относится и этап создания и начального развития национальной печати. В этот период в русле идей, пропагандируемых в отечественной прессе, появились идеи гуманизма с новым содержанием. Наши передовые идеологические просветители во главе с Х. Зардаби и С. Унсизаде с энтузиазмом пропагандировали идеи гуманизма. Они пытались объяснить широкой публике, что невозможно создать демократическое общество без фундаментального достижения гуманизма в обществе. Кроме того, развитие невозможно без создания гуманного общества. В статье мы постарались дать широкое научное изъяснение этих вопросов.

Ключевые слова: *идеи гуманизма, гуманизм в Азербайджане, национальная пресса, педагогическая мысль, вторая половина XIX века, культурно-педагогическая среда*

Summary. The second half of the 19th century is a significant and brilliant period in the national-cultural and pedagogical life of the Azerbaijani people. In the historical destiny of our people, the creation and initial development stage of the national press also belongs to this period. During this period, there were ideas of humanism with a new content in the line of ideas promoted in the national press. Our progressive ideological educators, led by H. Zardabi and S. Unsizade, enthusiastically propagated the ideas of humanism. They tried to explain to the general public that it is impossible to create a democratic society without fundamentally achieving humanism in the society. Also, development cannot be achieved without creating a humane society. In the article, we have tried to provide a broad scientific interpretation of these issues.

Key words: *ideas of humanism, Humanism in Azerbaijan, national press, pedagogical thought, second half of the 19th century, cultural and pedagogical environment*

Azərbaycan milli mətbuatının ilk qaranquşu olan “Əkinçi” (1875-1877) qəzetinin əməkdaşları ilk maarifçilərimizdən və M.F. Axundovdan başlayan yeni məzmunlu, zamanın “təqəzasına” (tələbinə – H. Zərdabi) uyğun humanizm ideyalarını ləyaqətlə davam etdirirdilər. Əlbəttə, bu işıqlı yolda qəzetin naşiri və redaktoru Həsən bəy Zərdabinin (1842-1907) o zamankı milli ictimai-mədəni mühitdə yeganə mötəbər fikir tribunası olan bu mətbuat orqanına verdiyi demokratik istiqamətin, ruhun danılmaz rolu var idi. Diqqətəlayiq cəhətdir ki, qəzet əməkdaşlarının insanpərvərlik baxışları insana və onun şəxsiyyətinə münasibətdən başlayırdı. H. Zərdabinin məsləkdaşı və “Əkinçi”nin fəal müxbirlərindən Əhsənül-Qəvaid qəzetin 29 fevral 1876-cı il tarixli nömrəsində dərc olunan məqaləsində həm özünün, həm də məsləkdaşlarının insana münasibətini ifadə edərək yazırdı ki, dövlətlərin, toplumların bir-birlərinə münasibətlərində iki məqam vardır: birincisi müharibə, cəng və qovğadır; ikincisi isə sülh, qardaşlıq, doğruluq və mehribançılıqdır. Adamlar daim məişət, güzəran və yaşayış üçün bir-birinə möhtac olduqlarından sülh və qardaşlıq içərisində yaşamaları daha vacib və münasibdir. Əhsənül-Qəvaid qeyd edir ki, sülh, qardaşlıq və məhəbbət həm toplumdakı fərdlər arasında, həm də millətlər, xalqlar arasında olmalıdır. Beləliklə, müəllif məhəbbət və insansevərliyə yalnız konkret toplum çərçivəsində deyil, qlobal miqyasda baxır. Onun fikrincə, gərək bütün insanlar bir-birləri ilə “ziyadə qardaşlıq mərasimin müraat edib məhəbbət, insaf və doğruluq ilə bir-birilə rəftar etsinlər, hansı ki, aciz və miskindir gərək əl-ələ vermək ilə dolanalar” (5, s.131).

“Əkinçi”nin səhifələrində qərb ictimai, mədəni, siyasi, pedaqoji mühiti və adət-ənənələri ilə şərq gerçəkliyinin həmin atributlarını müqayisə edən yazılara tez-tez rast gəlirik. Həmin

yazılarda müəlliflər qərbin son əsrlərdə göstərilən sahələrdə şərq üstələdiyini və qabaqcıl mövqeyə keçdiyini əsaslandırır, həm də bunun səbəblərini kütləyə başa salmağa çalışırdılar. Qərbdə son əsrlərdə insanlığın, insani münasibətlərin və ictimai humanizmin şərqdən çox-çox irəli getdiyini də nəzərə çatdırırdılar. Bunun mühüm səbəblərindən birini elmdə, maarifdə görürdülərsə, digər səbəblərini də insanın fikir, hüquq, söz, şəxsiyyət və s. azadlıqlarında, habelə düzgün tərbiyə sistemində axtarırdılar. H. Zərdabi qəzetin 9 iyun 1877-ci il tarixli nömrəsində “Daxiliyyə” rubrikasında verdiyi məqalədə bir daha bu məsələyə toxunurdu. Problemin sosial mahiyyətinə varan müəllif bir milli yanğı və təəssüflə bildirirdi ki, uzun əsrlərdir ki, Avropadan fərqli olaraq şərqdə əksəriyyət azadlıqdan məhrumdur. Cəmiyyətin ictimai piramidası və sistemi elə qurulmuşdur ki, “rəiyyət padşaha, övrət kişiyyə, uşaq ataya, nöker ağaya, şagird ustada və qeyrə” qul olmuşdur (5, s. 384). Müəllif izah edirdi ki, belə bir vəziyyət cəmiyyətdəki insani sevgini, qarşılıqlı hörməti, sosial səmimiyyəti, ehtiramı qorxu və məcburi itaətlə əvəz etmiş, şəxslərdəki insansevərlik duyğularını öldürmüşdür.

“Əkinçi” əməkdaşları da Avropa humanistləri və M.F. Axundov kimi şərqdə ictimai nizamın, ədalətin, insanpərvərlik hissənin pozulmasında, fanatizmin, cəhalətin və tənəzzülün baş verməsində ruhaniləri əsas müqəssirlərdən hesab edirlər. Bildirirlər ki, islamın ilk əsrlərində sağlam bir dini mühit, ağıllı din rəhbərləri olduğundan islam aləmində bir çiçəklənmə, tərəqqi baş verdi. Lakin daha sonralar ruhanilər özləri tədricən həqiqi şəriət yolundan çıxdılar. Ədalətsiz və nadan hökmdarlarla cahil, mənfəətpərəst ruhanilər “xalqın ipini əllərinə aldılar”, cəmiyyətdəki ədaləti də, insanlığı da, səmimiyyəti də, qardaşlığı və bərabərliyi də xalqın ixtiyarın-

dan qopardılar. Qəzetin 13 may 1876-cı il tarixli nömrəsindəki “Daxiliyyə” rubrikasını dediyimiz problemə həsr edən H. Zərdabi şərqdə uzun əsrlər boyunca humanist cəmiyyətin olmamasını deyilən səbəblərlə, habelə elmsizlik və maarifsizliklə əlaqələndirir.

Humanist cəmiyyət yaratmaq axtarışları Azərbaycan ziyalıları mənsub olduqları xalq arasında dini və milli zəmində baş verən ixtilafın, nifaqın dini-ictimai səbəblərini axtarmağa və onu aradan qaldırmağa da sövq edirdi. Bu səbəblər sırasında bütün islam coğrafiyasında mövcud olan sünni-şiə ixtilafı, qan ədavəti və s. kimi bəlalər onları daha çox narahat edirdi. Onlar əsrlərlə şərq xalqlarının fəlakətinə səbəb olan bu cür mənfi adət-ənənələri aradan qaldırmaq üçün ciddi cəhdlər göstərir, kütlə içərisində maarifləndirmə işləri aparırdılar. “Əkinçi” qəzetinin səhifələrində həm məhərrəmlik təziyəsində baş yarmaq, “şaxsey-vaxsey” əhvalatı, həm də sünni-şiə ixtilafı və onun zərəri ilə bağlı yazılara sıx-sıx rast gəlmək olurdu. Məhəmmədəli İsnə əşəriyi-Səlyani imzası ilə dərc olunan bir məktubda (3 mart, 1877) göstərilirdi ki, min ildən çoxdur ki, islam aləmi sünni və şiə olmaqla iki düşmən cəbhəyə bölünmüşdür. Onlar arasındakı bu “illət”, “ədavət və inad” müsəlmanlara böyük ziyanlar vurmuş, onların arasına nifaq toxumu səpmiş, onları ittihad və birlikdən məhrum etmişdir. Onların arasındakı səmimiyyəti, ülfəti, məhəbbəti yoxa çıxarmışdır. Bu ideya sonrakı dövrdə də daim milli maarifpərvərlərimizi narahat edirdi. Nəriman Nərimanov da “Nadir şah” faciəsində bu ağırlı məsələyə toxunur və göstərirdi ki, Nadir şah kimi qüdrətli hökmdar da bu dini ədavətin faciəvi mahiyyətini yaxşı anlayır, onu aradan qaldırmağa, müsəlmanlar arasında dini birlik və məhəbbət yaratmağa çalışırdı. Təəssüf ki, onun bu səyi bir baş tutmadı. Çünki “ədavət naxoşluğuna” tutulmuş geniş kütlə bu islahatçı şahı anlamadı.

Avropa maarifçilərindən bəhrələnən H. Zərdabi də başqa sahələrdə olduğu kimi, cəmiyyətdə insanlararası münasibətlərin humanist prinsiplər əsasında qurulmasında ağılın və zəkânın roluna böyük önəm verirdi. “Əkinçi”nin 1877-ci il 21 iyul tarixli nömrəsindəki “Elm xəbərləri” məqaləsi bütövlükdə bu məsələyə həsr edilmişdir. Müəllif şərhlərini belə bir izahat üzərində qurur ki, ağılın göstərişinə qulaq asan-

lar insanlıq, onu dinləməyənlər isə “malikdün-yalıq” yolunu tutur. Birincilər həqiqətləri anladıqları səbəbindən hər kəsə qayğı və hörmətlə yanaşır, ikincilər isə nəfsani istəkləri üçün yaşadıklarından ancaq nəfsin, maddi həvəslərin dik-təsi ilə hərəkət edirlər. Belə olduqda insanlıq da, insan da unudulur, insana olan sevgi sərvətə, şöhrətə olan sevgi ilə əvəz edilir. Onda adəm övladı “Firon kimi Allahlıq iddiasına düşüb” ixtiyarsızları, zəifləri, özündən gücsüzləri əzir, onları istismar edir. Təəssüf ki, bu hal “Məşriq-zəmində” (Şərqdə) daha geniş yayılmışdır. Müəllif nəzərə çatdırır ki, “bizim Məşriq-zəminin Avropa əhlindən geri qalmağına bir ümdə səbəb budur”. Göründüyü kimi, H. Zərdabi və məsləkdaşları humanist cəmiyyət probleminə geniş və obyektiv müstəvidə, həm də müasir düşüncə ilə yanaşmağı bacarırlar.

Qərb ideoloqları kimi milli maarifpərvərlərimiz də humanist cəmiyyət yaratmaqda elmi, maarifi, təhsili və pozitiv tərbiyəni mühüm amillərdən hesab edirlər. Mövcud sosial cəhələtin, vəhşiliyin, oğurluğun, quldurluğun, qarətin, nifaqın, ədavətin və s. mənfi vərdiş və adətlərin məhz elmsizlikdən, maarifsizlikdən qaynaqlandığını israr edirdilər. “Əkinçi”nin varisi olan “Ziya” qəzeti öz səhifələrində Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində baş verən vəhşiliklərə, qarət və quldurluq əməllərinə vaxtaşırı yer verir, bu cür əməllərin cəmiyyət daxilindəki insani hisslərə, səmimiyyətə, etimada ciddi zərbə vurduğunu, ictimai mühitdə xof, qorxu və nifrət duyğuları yaratdığını nəzərə çatdırırdı. Qəzet “Məmləkət əhvalatı” rubrikasında verdiyi bir yazıda (27 mart, 1980) Naxçıvanın Şərur bölgəsində baş verən kütləvi quldurluq, qarət, zorakılıq, oğurluq və özbaşınalıqdan danışır. Qəzetin bir başqa nömrəsində isə (27 dekabr, 1879) bu cür qəbahətli əməllərə görə həbs olunan məhbuslardan söhbət açılır. “Mirza Şətrənc” imzalı müəllif ürək yangısı və təlaşla bildirir ki, Şuşa həbsxanasındakı 325 məhbusdan yalnız 2-si erməni, qalanı isə müsəlman olduğu halda, Şuşa məktəbində təhsil alan 345 şagirddən yalnız 3 nəfəri müsəlman, qalanı ermənidir. Bu, müsəlman toplumundakı cinayətçiliklərin göstəricisidir. Cinayətçilərin çox olduğu bir toplumda insanpərvərlik mühiti yaratmaq müşkül bir məsələdir. Belə bir mühitin yaradılması üçün, ilk növbədə, cinayəti və onu doğuran səbəbləri ara-

dan qaldırmaq gərəkdir. “Ziya”nın naşiri, dövrün mütərəqqi baxışlı din xadimlərindən və ziyalılarında olan Səid Ünsizadə öz həmfikirlərinin baxışlarını ifadə edərək bu cür əməllərin normal tərbiyə görməməkdən, yaxşı tərbiyə mühitinin olmamasından irəli gəldiyini söyləyir, belə naqis əməl sahiblərini nəzərdə tutaraq yazırdı: “Boylə adəmlərin əksəri o kəslərdir ki, əyyami-tüfuliyyətdən (uşaqlıq əyyamından-G.N.) təlim və tərbiyə altınə düşməyublər, ta ki mərifət ilə arəstə olub (bəzənib-G.N.) mənahi tərfinə meyl iləmiyələr (günaha meyl etməyələr-G.N.), hərçənd surətləri insandır və likən həqiqətdə heyvanat cümləsindədirlər” (9, 28-29).

İslam aləmində, o cümlədən Azərbaycanda əsrlər boyunca ata-babalardan miras qalmış bir sıra zərərli adətlər mövcud idi. Hansı ki, bu adətlər cəmiyyət daxilindəki humanist bağları doğrayır, nifaqa, ziddiyyətə, ictimai bəlalara və faciələrə səbəb olur, hətta bəzən geniş miqyaslı fəlakətlərə yol açırdı. M.F. Axundov Manukci Sahibə məktubunda ata-babalarımızdan bizə bir sıra zərərli adətlərin, vərdişlərin qaldığından acı-acı şikayətlənirdi. Sənətkar davam edərək təəssüf hissi ilə bildirirdi ki, ata-babalarımız “nifaq işini əvvəl başdan özlərinə peşə etmişlər”. Bunun nəticəsində bizdə “həmrəyliyin və ittifaqın” nizamı pozulmuş, adamlar bir-birləri ilə insancasına davranmaqdan uzaq düşmüşlər, biridigərinin dostu, həmdəmi olmaqdan əl çəkib nifaq və düşmənçilik yolunu tutmuşlar (1, 246).

Cəmiyyətdə nifaqa, düşmənçiliyə səbəb olan belə adətlərdən biri də qan ədavəti idi. Həqiqətən də, yüz illərlə davam edən bu mənfur adət şərq aləmində bəzən kiçik bir qığılcımdan törəyib böyük bir ərazini bürüyən, hər şeyi yandırıb kül edən alova bənzəyirdi. İctimai mühitdə böyük fəlakətlərə yol açırdı. XIX əsrin ortalarından etibarən mütərəqqi fikirli ziyalılarımız bu tipli adətlərə qarşı mübarizə aparmağa başladılar. M.F. Axundovun məktublarında, “Əkinçi”, “Ziya” və “Kəşkül” qəzetlərinin səhifələrində belə adətləri kəskin şəkildə tənqid edən, onun fəsad və ziyanını kütləyə anlatmağa yönəlmiş dəyərli mülahizələrlə rastlaşırıq. Nəcəf bəy Vəzirovun “Müsibəti-Fəxrəddin” faciəsində isə bu problem daha dərin, daha əsaslı şəkildə qoyulur, onun qanlı nəticələri adi, anlaşılan həyati hadisələrin fonunda oxucuya və tamaşaçıya çatdırılırdı. Ümumiyyətlə, faciənin süjeti qan əda-

vəti üzərində qurulmuşdur. Əsərin baş qəhrəmanını Rüstəm bəy Avropada təhsil alıb gəlmiş Fəxrəddini öldürmək hissi ilə alışıb yanır və bunun üçün hərəkətə keçir. Çünki onun atası ilə qan düşmənçiliyi vardır. Bu işdə gənc Fəxrəddinin heç bir günahı olmasa da, Rüstəm bəy qəlbinin kinini, küdurətini, qəzəbini soyutmaqdan ötrü qisas yolunu tutur. Nəticədə həm xalqına xidmət etmək mənasında böyük arzu və ideallarla yaşayan Fəxrəddinin, həm də öz oğlu Mahmudun ölümünə, qızı Səadət xanımın isə bədbəxtliyinə səbəb olur. Dramaturq əsərdə qan ədavətinin cəmiyyət miqyasında humanist münasibətlər sistemə necə sağalmaz zərbə vurduğunu şərq mühitində tez-tez baş verən real hadisələrin fonunda məharətlə açıb göstərir. Eyni zamanda, belə adətlərdən əl çəkməyin zərurətini geniş ictimaiyyətə, ən başlıcası isə mənsub olduğu xalqın övladlarına anlatmaq məqsədi izləyir. Ataların səhvlərinin övladları necə fəlakətə düşər etdiyini, onlardakı insanpərvərlik duyğularını, insanlara, millətə xidmət etmək həvəsini hansı şəkildə məhv etdiyini bədii-tərbiyəvi yönümdə izah edir.

Beləliklə, Azərbaycanda əsrlər boyunca humanizm ideyaları pərvəriş tapıb inkişaf etsə də, XIX əsrin ortalarından etibarən onun məzmun və mahiyyətində əsaslı keyfiyyət dəyişməsi baş verdi. Hər şeydən əvvəl, bu ideyaların təbliğində, təlqinində ənənəvi moizəçilikdən, nəsihətçilikdən şərhçiliyə, izahata, elmi və ictimai-siyasi inandırma yoluna keçildi. Milli mütəfəkkirlərimiz başa düşdülər ki, moizə ilə, öyüdnəsihətçiliklə humanizmin sosial-siyasi, hüquqimədəni dəyərini kütləyə başa salmaq mümkün deyil. Bu yolda məqsədə yalnız inandırıcı həyati şərhələr, izahatlar, sübutlar, müqayisələr yolu ilə çatmaq olar. Ona görə də İ. Qutqaşınlı, A. Bakıxanov, M.F. Axundov, H. Zərdabi, “Əkinçi”, “Ziya” və “Kəşkül” qəzetlərinin əməkdaşları, M. Şahtaxtı, S.M. Qənizadə və s. kimi böyük fikir sahiblərimiz, ömrü və fəaliyyəti XIX yüzilliklə bağlı olan öncül ziyalılarımız mütərəqqi, humanist cəmiyyət yaratmaq istiqamətində xalqı məhz bu yolla tərbiyə etməyi üstün tutdular. XIX əsrin ortalarından başlayıb Birinci rus inqilabına qədər davam edən dövr isə Azərbaycan ictimai-mədəni və pedaqoji fikrində yeni məzmunlu humanist ideyaların inkişafında ilk mərhələ, daha doğrusu, təşəkkül və formalaşma mərhələsidir.

Problemin elmi yeniliyi. XIX əsrin II yarısı, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycanda pedaqoji fikir tarixinin, tərbiyə nəzəriyyəsinin, maarifçilik baxışlarının inkişafında ayrıca bir mərhələdir. Bu mərhələ özünəməxsus əlamətləri, xüsusiyyətləri, parametr və cizgiləri, ictimai-pedaqoji mahiyyəti ilə başqa mərhələlərdən ciddi surətdə fərqlənir. Bu mərhələdəki insanpərvərlik baxışları da fərqli bir məzmunu, özü-

nəməxsus inkişaf yoluna, xüsusi dəyərə malik olmuşdur.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Haqqında danışdığımız dövrün araşdırılması Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixinə aid dərslərin və dərslər vəsaitinin, habelə Azərbaycan pedaqoji fikir antologiyası və müntəxabatının hazırlanmasında istifadə etmək mümkündür.

Ədəbiyyat:

1. Axundov M.F. Əsərləri. 3 cildə. III c., / M.F. Axundov -Bakı: Elm, -1988. - 388 s.
2. Bakıxanov A. Bədii əsərləri. / A. Bakıxanov. -Bakı: Azərənşr, -1973, - 391 s.
3. Əhmədov H. Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi. / H. Əhmədov -Bakı: Elm və təhsil, -2014. - 432 s.
4. Əhmədov A.Ş. Azərbaycanda humanizm meyillərinin yaranması və inkişafı / Əhmədov - Bakı: Elm və təhsil, -2014. -395 s.
5. “Əkinçi” qəz. (1875-1877). Tam mətni. Təkrarənşr (Kiril əlifbası ilə tərtib edən: Həsənzadə T.) -Bakı: Azərənşr, -1979, -464 s.
6. Əliyeva Ş., İlyasov M., və b. Humanist pedaqogikanın aktual məsələləri (Metodiki vəsait). / Ş. Əliyeva, M. İlyasov, və b. -Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, -2018.- 141 s.
7. Əliyev R. Humanizm tərbiyyəsinin sosial-psixoloji əsasları. // Azərbaycan məktəbi, -2017, № 5, -s. 49-58
8. İsayev İ. Pedaqoji irsimizdən: M.V. Vidadidən H.K. Sanılıyadək. / İ. İsayev. -Bakı: Elm və təhsil, -2014. - 406 s
9. “Ziya” qəzeti. Tam mətni. I kitab. Təkrarənşr. (latın əlifbası ilə nəşrə hazırlayan: Əliyev M.). -Bakı: Qanun, -2013. -344 s
10. Zərdabi H. Seçilmiş əsərləri. / H. Zərdabi -Bakı: Azərənşr, -1960, -475s

E-mail: gulnebiyeva@mail@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof. F.A. Rüstəmov*
filol.ü.fəls. dok. A.H. Nəzərova

Redaksiyaya daxil olub: 13.02.2023